

שביתה מעיקרא; ר"מ אמר לא יכנס לעיר כיון שלא היתה כוונתו לכך, ולר"י – יכנס. [ושם סט: נחלקו ר"מ ור"י במי שנתן רשותו והוציא בשוגג, ר"מ אוסר ור"י מתיר. וי"ל].
וי"ל ע"ד פלפול שר"מ לעולם אויל בטר מחשבה וכוונה, ולר"י אין הכוונה בפועל מעכבת. ושמה זה הטעם שר"מ קונס שוגג אטו מזיד בכל מקום שלא כשיטת ר' יהודה. וכן מחלוקת ר"מ ור"י (בפסחים יא:): אם גזרו על אכילת חמץ בשעה חמישית, אם אדם טועה בשתי שעות (לר"י), או אין אדם טועה (ר' מאיר). ופסטיא דאורייתא טבין.

דף ל

'לא יהא אלא כרפשו?' כתבו בתוספות שלשון 'השופך' משמע ששפכם בכוונה במקום שעושין רפש וטיט.

ויש לעיין במה קנה את העפר? יש לומר, כשם שכליו של אדם קונים לו, כך מימיו קונים לו את העפר, ומדובר בסימטא שכליו קונים לו שם. או שנתנית המים על העפר נחשבת כקנין חזקה [ומדובר שעדיין מחובר לקרקע]. וכן יש לומר שכיון שהמים שלו הרי נעשה שותף ברפש וחייב בתשלומי כל הנזק מדרבי נתן דכי ליכא לאשתלומי מהאי – משתלם מהאי, כדלעיל כה: (עפ"י חזון איש ה, יב).

יל"ע הלא עיקר הנזק נעשה משכבת הקרקע הקשה ולא מן הרפש, וזו קרקע עולם. וצ"ל דלא אזלינן אלא בטר העליין. ועוד י"ל שניזוק מאבנים ושאר עצמים קשים שברפש.

'חדא בימות החמה וחדא בימות הגשמים'. נרמז הדבר בכך שבתחילה נקט התנא אופן שנשפכו המים בלא רצון, שנשברה כדו, ושוב נקט שופך מדעת [והלא קל וחומר הוא זה שחייב] – לומר שאף באופן שמותר לשפוך לכתחילה [דומיא דנשברה כדו שלא עשה איסור] חייב בנזקו (עראב"ד ורבנו יהונתן).

'לקיים מילי דנזיקין'. פירוש, הדינים האמורים בשלש הבבות של 'נזיקין' – קמא מציעא ובתרא, והן הלכות נזיקין, גזל, השבת אבידה, אונאה ורבית (נמוקי יוסף ב"מ פרק האומנים – מובא בדרכי משה ובסמ"ע ריש סימן שעח).

'רבי יהודה אומר בנר חנוכה פטור מפני שהוא רשות מצוה. ת"ש כל אלו שאמרו מותרין לקלקל ברשות הרבים, אם הזיקו חייבין לשלם. ורבי יהודה פוטר'. הסיקו שרבי יהודה פוטר בנזקים שברשות בית דין. ויש לשאול אם כן מדוע הוצרך לפטור בנר חנוכה משום רשות מצוה. ויש לומר שכל אלו שפטור משום שעושים ברשות, זהו רק מפני שהם מתנאי יהושע שהנחיל את הארץ על מנת כן [ובכלל זה פותקין ביבותיהן, שמבואר בתוספתא שגם זה מתנאי יהושע], אבל רשות בית דין גרידא אינה פוטרת אלא במקום מצוה (תורת חיים).
להלכה נקטו הפוסקים (רמב"ם יד, יג; חו"מ תיה, יב) שאף בנר חנוכה חייב, שהיה לו לישב ולשמור אשו שלא תזיק.

'(ע"ב) 'בין בגופן בין בשבחן'. ואף על פי שהפקיעו ממנו זבלו – חייב בנזקו שהרי הוא כמפקיר נזקיו לאחר שפשע והניחם ברשות הרבים, שאין ההפקר פוטרו (עפ"י סמ"ע תיד סק"ב).
ויש מי שרצה לפרש שכל עוד לא זכה בהם אחר עדיין הם שלו ולכך חייב עליהם (ר"ש טרעבניק, מובא באג"מ חו"מ ח"א קא. ודחה שם את הוכחת הרב השואל מסוגיתנו. ואפשר שנפ"מ בזה לענין חמץ בפסח, כששטח שם דגן. וע"ע בהר צבי).

'עד כאן לא קאמר ר"מ התם אלא דמשעת כתיבה דעבד ליה שומא'. דוקא נקט, שאין עוברין על לאו ד'לא תשימון עליו נשך' במלוה בשטר אלא בשעת כתיבת השטר, שהיא שעת השומא. [ונפקא מינה גם לענין 'קם ליה בדרכה מיניה', שאין הלאו פוטרו מן הממון (כקושית הקצוה"ח לח, א) – משום שחייב הממון חל בעת קבלת מעות מהמלוה, ואיסור רבית חל בשעת כתיבת השטר] (חדושי הגר"ר בענגיס ח"א מז, ב).

'אבל הכא מי יימר דמזיק'. הגם שודאי עשה איסור דאורייתא בהנחתו ברשות הרבים (ע' לעיל ו. 'שכן אינו ברשות'. ולהלן נא.) – כיון שעיקר טעמו של האיסור הוא כדי שלא יזיק, אם לבסוף לא הזיק, הוברר שלא היה כאן איסור בעצם [דוגמת מה שנסתפקו האחרונים בלאו ד'לפני עור' כשחברו לא נכשל לבסוף] (הר צבי)

‘זהכא בהלכה ואין מורין כן קא מיפלג’י. מסתימת דברי הרמב”ם (בזקי ממון יג, יד; גזילה ו, ה) נראה שנקט להלכה שמורים כן [ודלא כהרא”ש]. והקשו המפרשים שלכאורה היה צריך לפסוק כתנא קמא ולא כרשב”ג? יש אומרים שפירש המשנה כפשטותה, כל הקודם זכה – משמע שאף מורים כן, ופירוש הגמרא דיחוי בעלמא הוא (ע’ כס”מ שם ויש”ש).

והגר”א באר (בחו”מ תיד) ששיטת הרמב”ם תמיד לפסוק כאמורא שהוזכר לבסוף, ואין הולכין בזה אחר מחלוקת התנאים. [עוד יש להוסיף שמעשה רב עדיף, והרי ר’ אדא עשה מעשה – אילת השחר. אך לשון הגמרא ‘הנהו מותרין הוי’ משמע דקאי גם על מעשה דר’ אדא, וא”כ אין ראייה. וכן יש לדייק מהאור”ז].

*

‘האי מאן דבעי למהוי חסידא, לקיים מילי דנזיקין...’ –

‘זהו עיקר החסידות – כאשר זולתו לא ימצא היזק ממנו, שאם אין מקיים דבר זה וגורם לזולתו היזק, אין ראוי שיהיה נקרא חסיד. ולכך מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין, ולא אמר שיגמול חסדים ויתן צדקה, שודאי ראוי לעשות הטוב לזולתו, ואין זה מורה על חסידות יתירה, אבל כאשר נזהר במילי דנזיקין, אף אם אין עושה בידים כלל רק שנוהר שלא יגיע היזק ורע לזולתו בגרמתו על ידי שלא נזהר בהיזק – זה חסיד גמור.

...כי מי שהוא רע בעצמו, נפשו מתאוה לדבר שהוא רע בעצמו, אף כי אין לו שום הנאה בזה, רק בשביל שהוא רע הוא נמשך אל הרע בטבע. והמרחיק את עצמו מן הנזיקין, מורה שנפשו מסולקת מן הרע לגמרי, עד ששמירה מנזיקין ביותר – שמרחיק עצמו מן הרע, דבר שאין הנאה ותועלת בו – מורה על שלימות נפשו שאינו נפש רע, וזה שאמר שיזהר במילי דנזיקין...’ (מתוך הקדמת דרך החיים למהר”ל מפראג. ובאר שם גם ענין ‘מילי דאבות’ ו‘מילי דברכות’)

‘כללו של דבר: הרחמנות וההטבה צריך שתהיה תקועה בלב החסיד לעולם, ותהיה מגמתו תמיד לעשות קורת רוח לבריות ולא לגרום להם שום צער’ (מסילת ישרים יט).

‘מילי דנזיקין – כחסידים אלו שהיו חוששין אפילו בדבר שאינו רגיל כדי שיתרחקו מהיזק הבריות.

מילי דאבות – אבות דרבי נתן שהן פרקי דחסידים.

מילי דברכות – שיהא זריז בתפילה כותיקין וכחסידים הראשונים שהיו שוהין שעה אחת ומתפללים.

ובפחות משלש אלה לא יכול להיות חסיד; שיקיים מילי דנזיקין – שישמור מהיזק את חברו בכונה ושלא בכונה, ושיקיים מילי דאבות – שיהא ותרן בממונו שיאמר שלי שלך ושליך שלך, ושיקיים מילי דברכות – שיתפלל בכונה שלמה’ (לשון רבנו יהונתן).

*

‘חסידים הראשונים היו מצניעין קוצותיהם וזכוכיותיהם....’ זו לשון הרב חיד”א ז”ל (בספרו פתח עינים):

‘על דרך הרמז: חסידים הראשונים היו מצניעין קוצותיהן – פירוש, צעריהם ודאגות שהם כקוצין, וגם זכוכיותיהם – שבחיהם שמאירים ומזהירים כזכוכית לבנה, אשר שתים הנה חבילי טרדין לבלבל דעתו מעבודת ה’.

ברם, הני חסידי קמאי היו מצניעין מחשבותם אלו בתוך שדותיהם – שהיו עוסקים בתלמוד הנקרא ‘שדה’ (כדרז”ל בכמה מקומות) בכל כחם. ומעמיקים להם ג’ טפחים כנגד הרהור ומחשבה הפחותה מהרהור, ורעותא דלבא הקלה מכל. המה בצדקתם עבדו להן זרז”ם להעמיק ולפנות מחשבות אלו מצער או שבח כדי שלא יעכב המחשבה כלומר שהמחשבה בצער או בשבח מועילת ומעכבת המחרישה. פירוש: עומק השדה אשר ברכו ה’ – הוא התלמוד. והם, מצניעין אותם כדי שלא יעכב המחרישה – עיון הקדוש שדרכו לחרוש בשדה התלמוד.

רב ששת שדי להו בנורא – כלומר שיש תיקון לאשר בנקל לא יוכל לפנות לבו ממחשבות אלו, בעצה אחת; והוא לשנות אופן תלמודו, שאם עיקר לימודו שהוא רגיל בו למהדר אתלמודיה

בלי פלפול, בבוא אליו מחשבות אלו, יכנס בפלפול עמוק וממילא בטלי להו המחשבות. ואם הרגלו הוא יום ביום בעומק העיון ופלפלא אריכתא, זה יעצור המחשבה בלימוד אגדה המושכת הלב כמים, ויתבטלו המחשבות, אשר בשנותו את טעמו לסדר לימוד חדש, חדת היא ליה, ונותן לבו בדבר החדש ומתבטלין המחשבות.

ואפשר שזה רמז 'רב ששת שדי להו בנורא' – דרב ששת סגי נהור ורוב לימודו למהדר תלמודיה, והיה סיני, וכמו שאמרו 'רב חסדא מרתע כוליה גופיה ממתניתיה דרב ששת, ורב ששת מרתע כוליה גופיה מפלפוליה דרב חסדא'. וכיון דרב ששת היה סיני והרגלו לחזור משנתו, להכי שדי להו למחשבות אלו בנורא – כלומר בעיון עמוק הנמשל לאש, כמו שאמרו 'נהירנא כי הוו נפקי זיקוקים מפומיה דרבי', וכן רב ששת עייל נפשיה בעיון עמוק לבטל מחשבות חיצוניות, וזה רמז באמרו 'ר"ש שדי להו בנורא'.

כל קבל דנא, רבא שהיה רוב עסקו בפלפול, וכמו שאמרו 'הוויות דאביי ורבא', ואמרו (פ"ב דבתרא) 'בשרא שמינא בי רבא' ע"ש ובפרש"י – שדי להו בדגלת – רמז לאגדה הנמשלת לנהר מים, המרחבת לבו של אדם שלא כהרגלו, למען יתבטלו המחשבות'.

'מילי דנזיקין...! ישנם דיבורים (מילי) שאדם מוציא מפיו בשגגה, שעלולים לגרום לנזקים גדולים, כמו שאמרו 'ברית כרותה לשפתים', וכמובא בכמה מקומות בדרו"ל (ע' כתובות סב; מו"ק יח, ועוד).

'מילי דאבות' – היינו דיבורי אבות העולם, שכל דבריהם עם כל אדם בדברי ענוה ושפלות, כאברהם אבינו ע"ה בראותו שלשה אנשים, קודם שידע שהם מלאכים אמר להם 'עברתם על עבדכם' – הגם שהיה גדול הדור ונשיא אלקים. וכן אמר 'זאנכי עפר ואפר'. ויעקב אבינו ע"ה שהיה בן גדולים, בראותו את הרועים הפשוטים אמר להם 'אחי מאין אתם' – קראם אחים, וכמו שאמר 'קטנתי מכל החסדים...'. – שראה עצמו אדם פשוט שלא נשארה בידו זכות מצוה. וזהו 'יקיים מילי דאבות' – שכל דבריו יהו בענוה ושפלות.

'מילי דברכות' – כמו שכתב בספר יערת דבש (ג), שיש לו לאדם לקיים בעצמו את כל הדברים שאומר בברכותיו ובתפילותיו, כגון 'גומל חסדים טובים' 'רופא חולים' 'חונן דעת' וכו' (בן יהודיע)

דף לא

'מאי לאו שעמד לכתף דאורחיה הוא, וקתני חייב, דהוה ליה להזהיר'. אף על פי שרבי יוחנן דיבר באופן שנתקל ונפל, שטרוד וכואב בנפילתו, אעפ"כ משהו הגמרא עמד לכתף, כי גם כאן טרוד הוא במשאו ואפילו הכי מתחייב הוא על שלא הזהיר (עפ"י ר"ח).

'והזגגין'. פירש רבנו יהונתן שנקראים כן, מפני שדרכם לקשקש בזוג שיש בו ענבל.

גם נראה פשוט ש-ג' ו-כ' מאותיות החיך מתחלפות, וזכוכית היינו זוגית. וכן בארמית 'זוגיתא [אולי: 'זוגיתא'] חיוורתא' (ברכות לא.) – זכוכית לבנה. ובירושלמי נדה ג, ד' שהוא מתון ומזוגג' – כלומר מצחצח ומזכך כזכוכית. הוי אומר: זג (קליפת הענב השקופה), זך, צח – כולם מלשון שקיפות ונקיון).

'אי נתקל פושע, שני נמי ליחייב'. משמע שגם אם מחשיבים אנו את השני כפושע בהיתקלותו לחייבו בנזקי שלישי, הראשון חייב בנזקי שני, ואין אומרים השני פשע בעצמו שנפל. מכאן ומעוד מקומות מבואר שיותר יש לו לאדם להזהר שלא להזיק משלא יזוק. ולכן פשיעה כזו תחייבו על נזקי אחרים אבל לא תפטור אחרים שהזיקו לו מחמתה (עפ"י תוס' לעיל כג. ד"ה וליחייב, או"ז ועוד. וצ"ע בדעת הרי"א"ז).

(ע"ב) 'ראשון ודאי פושע הוא...'. הטעם שרבא העמיד את הברייתא כרבי מאיר ולא כחכמים. [רש"י כתב שלדעת רבא לא נחלקו חכמים בדבר זה. והראשונים הקשו על כך] – לפי שמלשון הברייתא משמע שהנידון הוא על שבירת כלים, שלכך נקטה 'קדרין וזגגין' שכליהם נשברים בנקל. ואם כן ודאי מדובר בדין 'אדם המזיק' שחייב על כלים ולא בדין 'בור'. וסובר רבא שלשיטת חכמים שהנתקל אנוס הוא, אין לחייבו כדין אדם המזיק מפני שהיה לו לעמוד, ודיינו אם יהא דינו כבור. לא כן לרבי מאיר, כיון שיש פשיעה בהיתקלותו הרי הוא כאדם המזיק, ואפילו השני שנתקל בראשון, יש בו קצת פשיעה לשיטתו (רא"ש, עפ"י שיטת התוס' בסוגיא. אבל להרי"ף והרמב"ן והרד"ה שיטות אחרת).